

Beszélgetés Horányi Attilával (Contemporary Art 2012)

1. Az ezredforduló óta eltelt időszakból, ha egyetlen művet kellene kiemelned, melyik lenne a kedvenc műved?

Esterházy Marcell *Feketén-fehéren* című munkáját mondanám most. Ez egy 2010-es videó munka, amelyben a művész egy nagyjából negyven másodperces filmet loopol, vagyis ismételi meg folyamatosan. A fekete-fehér filmen egy vasúti kocsiiban ülő férfit látunk, viszonylag közlelről. A zakóban és kihajtott gallérú, világos, kockás ingben utazó férfi hosszan maga elé néz, majd felemeli a fejét, feketekeretes szemüvege mögöl felnéz, ránk, hogy aztán pár másodperccel később fejét ismét lehajtsa. A filmben egyetlen szó sem hangzik el, a vonat kerekeinek a kattogása hallatszik csak, ami a férfi fejének felemelkedésekor pár másodpercre elhalkul, majd ismét visszaerősödik. Azt hiszem, hogy ez a relatív csönd is kiemeli a fejmozdulat, a tekintet felemelésének hangsúlyosságát. Hogy aztán annál drámaibb legyen a tekintet, a fej, a tartás leeresztése.

Esterházy Marcell természetesen kölcsönözte ezt a mozdulatsort, mely annak a rövid jelenetnek a zárómozzanata, amellyel Gazdag Gyula *Sípoló macskakő* című 1971-ben készített filmje véget ér. Ez a film, Gazdag első rendezése, néhány budapesti gimnazista fiú kötelező nyári építőtáborozásán keresztül szól a fiatalos lendület és a megmerevedett rend/szer kiábrándító találkozásáról. A zárójelenetben a három főhős hazautazásakor abba a vonatfülkébe száll be, amelyben Esterházy videójának férfinje ül: mi a filmben az ő szemükkel látjuk a férfit, és a filmnek az ő fej-lehajtásával lesz vége. A reménytelenségnek ezt a metaforikus kifejezését vette át tehát a művész a filmből, és rendezte át radikálisan.

Az ő videójában ugyanis nincsenek fiúk, nincs a jelenet minimális párbeszéde sem, és így mi sem a gimnazisták tekintetével meredünk a szülők nemzedékére, hanem 2010-ből nézünk vissza 1971-re, a hetvenes évek elejének lassan tűnő reményeire és erősödő reményvesztettségére. A felemelt fej, a van-még-esély kifejezése, a lehajtott azé, hogy minden hiába.

De nemcsak azé. Mert a férfi a filmen Esterházy Mátyás, a művész nagyapja, a kitelepített gróf, aki fia emlékében bátor és szálfegyenes úr, az állambiztonsági dokumentumok szerint viszont beszervezett ügynök. A felemelt tekintet éppen ezért a szembenézés metaforikus gesztusa is, mint ahogy a lehajtott fej a bűnösségé. Miközben az is világos, hogy a film férfija egyúttal apa és nagyapa: az övéit védő és szerető férfi, akinek negyven év előtti tekintete az őt ismerőkben hús-vér valóságosságát is megidézheti.

Látszólagos egyszerűsége ellenére elképesztő Esterházy munkájának komplexitása. Mint ahogy az is elképesztő, hogy ezt mindössze néhány vágással és zörejezéssel éri el.

2. Miért ez a mű emelkedik ki számodra az elmúlt évtized műtárgyai közül?

Az igazság az, hogy nem ez az egyetlen mű, amely kiemelkedik ezekből az évekből. Nagyon sokáig hezitáltam, hogy ne Pettendi Szabó Péter *Háttér* című művét válasszam-e, amelyet legalább ilyen fontosnak tartok. Ez egy 2005-ben a Lánchídon a Hídünnep keretében bemutatott munka, amely – első közelítésben – néhány, viszonylag távoli falujában élő ember és a főváros, elsősorban a Budai Vár és a Lánchíd távolságát dokumentálja. Ez a távolság persze nem geográfiai, hiszen egyik település sincs 200 kilométernél messzebb. Mégis, olyan nagy a gazdasági és társadalmi szakadék a két helyszín között, hogy a Vár előtti fényképezkedésnek legfeljebb az illúziója teremthető meg — úgy, hogy a fotográfus egy hatalmas molinón elviszi a látványt a faluba, és az előtt fotografálja le szereplőit. E munka megkerülhetlenségének nagyon fontos mozzanata multimedialitása: a fényképezkedés színes filmre történik, de a helyzetet (háttér-modell-fotográfus viszonyát) fekete-fehér digitális képen is rögzíti Pettendi Szabó, és minden szereplővel videóinterjút is készít. Így aztán műve a szakadék dokumentálásán túl a fotográfus és a fotográfia feladatáról és felelősségéről is szól, és élettől – életrajzzal és vágyakkal, nyomorúsággal és tartással – tölti meg szereplői képét. Komplex és szikár, ugyanakkor közérthető mű a *Háttér*. Amiért mégsem ezt a munkát, hanem Esterházy videóját választottam, annak az az oka,

hogyan ez az utóbbi munka poétikusabb. Ez alatt azt értem, hogy jóllehet nem kevésbé társadalom-centrikus, a másikonál jóval sűrűbb, absztraktabb, és egyúttal talán játékosabb is.

Számomra ma ezek a minőségek nagyon fontosak egy mű megítélésében. Az absztraktság és a sűrűség talán a klasszikus(abb) modernség értékei, a társadalomcentrikusság az elmúlt évtizedek klasszikus modernséggel, annak inszuláris voltával való elégedetlenségből táplálkozott, az hozta a felszínre, míg a játékoság – amit nem kevernek össze a humorral – azt a műben megvalósuló könnyedséget, adott esetben nagyvonalúságot jelenti, amellyel az alkotó képes a társadalmi valóság darabjait egyszerre fenntartani és azoktól elvonatkoztatni, olyan koherenciát létrehozva, amely ugyanakkor nyitott a különböző befogadói stratégiák irányába. Egyszóval a műben az alkotó játszik az anyagával, és erre hívja társát, a nézőt is.

3. Miért tekinthető reprezentatívnak ez a műtárgy? Mi az az aspektusa, amiért a legaktuálisabbnak tartod?

Nehezeket kérdezel, és nem is biztos, hogy tudok rá válaszolni, sőt az sem, hogy lehet rá válaszolni. Nem nagyon hiszem ugyanis, hogy egyetlen mű (vagy akár húszt), bármennyire is fontosnak érezzük, a legreprezentatívabb lehet, vagyis a korszakot és a korszak magyar művészeti szcénáját a leginkább, a legjobban megjelenítő. Nemrég hallottam Sasvári Edit egy előadását a hatvanas évek művészetéről, a hatalom és művészet összefüggésének szemszögéből. Az akkori művészeti szcena komplexitásának megjelenítésére két Kassák-kiállítást, egy kiállítássorozatot (külföldön élő magyar alkotók hazai tárlatainak megrendezése) és Somogyi József 1965-ös Szántó Kovács János szobrát választotta. Ezeket a munkákat, illetve helyzeteket tartotta tehát a korszakból annyira reprezentatívnak, hogy a rendelkezésére álló viszonylag rövid időben segítségükkel a hatvanas évekről beszéljen.

És bár valamivel egyszerűbb ügy, az aktualitással is hasonlóan hadban állok. Inkább úgy fogalmaznám át a kérdést: miért fontos ez a mű ma, az elmúlt alig egy évtizedre visszanezve? Mi a tétje, ami miatt olyan lényeges?

Azt hiszem, hogy fentebb már megadtam e kérdésre a kulcsot: a *Feketén-fehéren* absztraktsága, sűrűsége, társadalomcentrikussága és nagyvonalú játékossága az a minőség, amely e munkát mindenképpen kiemeli az évtized terméséből. Vagyis az, hogy úgy mai, hogy eközben ízig-vérig kapcsolódik a modernizmushoz. És még egy szempont: e munka úgy tud egyszerűségében komplex lenni, hogy e közben mégis közérthető marad. A fejtartás megváltozásában szinte átélhető gesztussá csupaszított-sűrített emberi, társadalmi, politikai drámát minden kicsit is figyelmes néző érzékelheti, ha máshogy nem, hát az alapkérdés – miért hajtja le fejét újra meg újra ez a férfi? – megfogalmazása során.

4. Milyen helyet foglal el a mű a művész életművében?

Hát, nem biztos, hogy egy harmincöt éves művész esetében életműről beszélnek. De hogy azért válaszoljak is a kérdéssre: a munkának legalább három olyan mozzanata van, amely más művekkel rokonítja. Az egyik a saját hely/helyzet/identitás feltérképezése például – de nem kizárólag – a család vizsgálata által. A *Feketén-fehéren* legfontosabb párdarabja e tekintetben a másik nagyapáról készített *v.n.p. v2.0* című videó, de ide tartozik a *v.n.p. v3.0*, illetve az ugyancsak az Esterházy-nagyapával foglalkozó *Orthodromie* is; és kicsit tágabban a *Ganz projekt*, a *Mészöly Miklós szemüvege* vagy akár az *atelier_bp* is. A második mozzanat a társadalom-centrikusság: ez olyan sok projektnek része, hogy nem is sorolom őket. A harmadik pedig a már említett sűrítés. Ez is rengeteg munkában megtalálható; az igazság az, hogy Esterházynak elképesztő képessége a nagyon bonyolult és széttartó kérdések összefogása, leegyszerűsítése és szinte tapinthatóvá sűrítése.

5. Milyen helyet foglal el a hazai kortársművészeti kontextusokban és folyamatokban?

Az a helyzet, hogy a kortárs művészetben ma itthon és külföldön is radikális pluralizmus uralkodik: a kontextusok és a folyamatok olyan

sokfélék, hogy nem is túl egyszerű megmondani, melyekben foglal helyet egyáltalán Esterházy műve. Egy biztos azonban: ez a munka a kortárs magyar művészet alapvetően konceptuális és médiatudatos vonulatába tartozik, amely nemritkán politikus is.

6. Hol helyezhető el a művész a mai képzőművészeti közegben? Miért tartod fontosnak a tevékenységét, életművét?

Nem kétséges, viszonylag kis számú műve ellenére Esterházy A-kategóriás művész, aki – bár kérdései, finom megfigyelései ezer szállal Magyarországhoz kötődnek, mégis – maximálisan kompatibilis a nemzetközi szcénával.